

OROSZ LÁSZLÓ

BEREGI TÁJAK

*„Más benned él,
foghat, taposhat, unhat.
Kút vagy nekem
s vágyat buzogtatsz, fogyhatatlan újat.”*

(Áprily Lajos: A láthatatlan írás)

Félig emlék, félig talán már álom számomra a hajdani Bereg: Beregszász és Munkács, Barkaszó és Izsnyéte. Nem ott születtem, de szülőföldemnek éreztem, érzem a szüleimét. Kisgyerek koromtól fogva néhány hetet minden nyáron ott töltöttünk a nagyszüleimmél. Akkor éppen Cseh-szlovákiához tartozott az a vidék, de számomra valahogyan természetes volt, hogy amikor a Tisza hídján „idegen” országba vitt át bennünket a vonat, hazaérkeztünk. Hazaérkeztünk úgy is, hogy a család, rokonok, barátok vártak bennünket, de ahogy nyiladozott az elmém, a táj múltjában is föltárult előttem a haza. Mikor leszálltunk a vonatról Barkaszón (apai nagyszüleim falujában) vagy Sztrabicsón (Izsnyétén lakó anyai nagyszüleim kocsija várt ott bennünket), tiszta időben megláttuk a Kárpátok belső vonulatát, a Szinyákot meg a Borlót. Köztük húzódik a Latorca völgye, azon át ereszkedtek le a honfoglalók a Munkács alatt kitárulkozó síkságra. (Ez a táj jelenik meg a Feszty-körképen.) Egy Munkács előtti magányos hegy tetején pedig Zrínyi Ilona, Rákóczi vára köszöntött bennünket a távolból.

Munkácsra mindig bementünk: apám ott járt gimnáziumba, anyám polgáriba. Tágas főutcája, Árpád-kori templomának gótikus szentélye gyerekkori emlékként él ma is bennem. Emlékszem a munkácsiak derűsen önironikus mondására is, arra, hogy voltaképpen joggalalanul dicsekednek városuk három nevezetességével: a munkácsi vár Várpalankán van, a munkácsi görög katolikus püspök székhelye Ungvár, a híres munkácsi sört pedig Podheringen gyártják.

Munkács akkortájt, a cseh uralom alatt még magyar többségű volt (jelentős számú zsidó lakossága magyarul beszélt, magyarnak vallotta magát). Büszkén emlékezett a város a honfoglalásig visszanyúló hagyomá-

nyaira. Már Anonymus Gestája is írt róla: a honfoglalók itt pihenték ki fáradalmaikat, és „a földet kimondhatatlanul megkedvelték”. Rákóczi szeretett városa volt Munkács, s itt született Munkácsy Mihály.

Barkaszó, ez a mintegy 2000 lelkes község Munkácstól 20 kilométernyire délnyugatra, ma is csaknem színmagyar: a néhány beköltözött ruszin, ukrán, orosz család is többnyire megtanult magyarul. Egyik unokatestvérem ma is ott él, így többször ellátogathattam oda több napra is a közelmúlt években. Vannak róla emlékeim a csehszlovák, az 1938–44 közötti magyar, majd a szovjet és az azt követő ukrán korszakból is. Különös, de ez az oly sok hányattatáson keresztül ment falu életében a szilárd állandóság jelképe. Az a ház, amelyben nagyapámék, nagynénémék laktak s ma az unokahúgom lakik, szinte alig változott. Az ebédlőszobában ugyanaz a nagy asztal, körülötte ugyanazok a székek, az asztalon az elszegényedés ellenére ugyanolyan bőséges ebédek, vacsorák, mint gyerekkoromban. Megvannak a kert dió-, körte- meg szilvafái is. Az utcára néző ablakból kitekintve ugyanazt a református templomot látjuk, mint régen, csak a túlsó oldalán lévő paplakot vették el az egyháztól (mostanában építettek helyette újat). Anyai nagyapám két testvére is ebben a faluban lakott, házaikban ma is az utódaik élnek. Gyerekkori barátom, akivel annak idején együtt rúgtuk a labdát, ugyanolyan boldog örömmel integet, kiabál, jön át az utca túlsó feléről, ha meglát, mint annak idején, s el nem mulasztaná, hogy meghívjon bennünket ebédre vagy vacsorára. Ez azonban, ahogy mondani szokták, csak az érem egyik oldala. A másik a mára már zuhanásszerűvé vált hanyatlás. Elkezdődött már a magyar években: a falusi gazdák a csehek alatt jobban éltek, terményeiket jobb áron adták el, iparcikkekhez olcsóbban jutottak. Magyarelenség faluhelyen nemigen volt érezhető. (Apámnak nagyon tetszett, amit a barkaszói jegyzőtől hallott: megjelent az irodájában egy aktatáskás úr, bemutatkozott – magyarul –, hogy ő Csehszlovákia belügyminisztere. Apámat, ő is falusi jegyző volt, akkoriban rótták meg, hogy a főispánt nem a községháza előtt, csak az irodája ajtajában köszöntötte.)

A Szovjetunióhoz való csatlakozás máig sem felejthető szenvedést zúdítottak erre a tájra. Nincs család, amely ne gyászolna a „háromnapos munka” miatt. (Apám unokatestvére Barkaszóról „vonult be”, pedig talán nem is keresték volna, nem ott volt az állandó lakása. Sohasem tért haza. Nem sokkal rá utánahalt a felesége is. Kislányukat nagynénémék nevelték fel.)

Az elnyomás alól az utóbbi években felszabadultak, a szegénység azonban nyomorrá fokozódott. Ez a falu is, mint a többi Kárpátalján, egyre elhanyagoltabb képet mutat. Egyetlen példa: valaha jól működő, rendben

tartott gyógyfürdő volt itt, ma már senki sem törődik vele. Mikor (három és fél éve) utójára láttam, már dűledeztek épületének falai.

Anyai nagyapám az 1930-as évek közepéig a szomszédos Izsnyétén volt református lelkész. Az a „félíg emlék, félíg álom”, amivel kezdtem, leginkább itteni élményeim továbbélését jellemzi. A lelkészlak (lakóház, iroda, istálló, ólak, csűr egy hatalmas kert közepén) Jókai-regények színhelyeként idéződik és idéződik fel az emlékezetemben. Ott lakott Garanvölgyi Ádám, oda várta vissza a fiait Baradlayné, oda tértek be Kassay Lőrinc urambátyám vendégei, s amikor már jócskán felnőtt fejfel a *Mire megvénülünk* kritikái kiadását rendeztem sajtó alá, még akkor sem tudtam elfelejteni, hogy az „ateista” Topányi is az izsnyétei parókián lakott. (Több regény is ottani színhelyet kapott a képzeletemben, Mikszáth Buttler Jánosa például arra a kis érre bízta Horváth Piroskának küldött leveleit, amely az izsnyétei kerten folyt keresztül.)

Amikor nagyapám nyugdíjba ment, beköltöztek Beregszászba. Beni szülőjüket eladták, házat építettek. Annak a lakója voltam 1940 szeptemberétől 1943 júniusáig, érettségiig, a beregszászi gimnázium diákjaként.

Úgy kerültem Beregszászba, mint csaknem száz évvel azelőtt Jókai Kecskemétre. Nekem is a tudómmal volt bajom, s a szüleim úgy határoztak, hogy az egészségtelen Kecskemétről menjek az egészségesebb Beregszászba, az internátusból nagyapám gondoskodása alá, nagyanyám főztjére. Amilyen szeretettel emlékezett Jókai kecskeméti éveire, olyannal emlékezem én is a beregszásziakra.

Jókai ismeretlen városba került, én ismerősbe. Izsnyétéről is be-belátogattunk oda, azóta meg több nyári hetet is töltöttem ott, mióta nagyszüleim beköltöztek Beregszászba. Az iskola gyorsan befogadott, kedvesek, melegszívűek voltak az osztálytársaim, az osztályfőnököm meg ismert, Kecskemétről került oda jó másfél évvel előttem. (Szétfeszítenék ennek az írásnak a kereteit gimnáziumi élményeim, ezért elég legyen csak annyi: kitűnő iskolára találtam Beregszászban. Hadd hívjam fel az olvasó figyelmét *A Beregszászi Magyar Gimnázium története* című, 1990-ben megjelent könyvre.)

Beregszász fekvése annyiban hasonlít Munkácséra, hogy az Alföld meg hegyek találkoznak itt is, de az itteniek, még ha Nagy-hegy is egyiküknek a neve, csak szelíd lejtésű dombok. Nemcsak magasságuk, kiterjedésük is csekély, mintegy 15 kilométer a hosszuk, 5-nél nem több a szélességük. Azonfelül szigetként állnak, túl rajtuk folytatódik a síkság. A déli, délnyugati lejtőkön gyönyörű szőlők voltak (sok elpusztult azóta közülük): nagyapám szerint a tokajjhoz hasonló bort termeltek itt, csak talán valamivel jobbat.

Akárcsak Munkács, Beregszász is hosszú múltra tekint vissza. Szent László korában alapítójáról, a király öccséről Lampertházának hívták, a 12. század közepén betelepült szászokról Lampertszász lett a neve, a beregi erdőispánság, majd Bereg megye székhelyeként vette föl már a 13. század végén a Beregszász nevet. A helybeliek azonban az oklevelekkel igazolt eredetnél gyakrabban emlegették azt a Tompa Mihálytól megverselt mondatát, amely szerint viaskodó bikák által földült föld alól előkerült arany árán építette városukat egy Szász nevű pásztor.

Beregszász történetének szebb, gazdagabb része, mint az országé is, a Mohács előtti időre esik. Már 1247-ben városi kiváltságokat kapott, Erzsébet királyné, Nagy Lajos anyja Felső-Magyarország egyik legvirágzóbb városaként udvartartása színhelyéül választotta. Rangját jelzi, hogy a 14. században a dominikánusok is, a ferencesek is kolostort építettek a városban, többször újjáépült plébániatemploma már a 12. század elején állott.

Török nem szállta meg a várost, de tatár segédcapatai többször feldúlták. Lengyelek is pusztították, 1657-ben bosszúból II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratáért. Rákóczi-birtok volt akkor a város, s a lengyelek jóváteheték pusztításukat a bécsújhelyi börtönből menekült II. Rákóczi Ferenc befogadásával. Onnan hozta, s 1703. május 22-én a beregszászi templom melletti téren bontotta ki Esze Tamás a fejedelem fölkelésre szólító, Cum Deo pro patria et libertate feliratú zászlaját.

Trianonig, majd 1938 novemberétől az 1944 október végi szovjet megszállásig Bereg vármegye székhelye volt Beregszász, valójában azonban inkább egy kisebb tájegységnek, az úgynevezett Tiszahátnak a természetes központja. A Trianonban megvont határ szétvágtta ezt a tájegységet: Vásárosnamény, Tarpa, Fehérgyarmat és számos kisebb község, köztük Kölcsey Szatmárcsekéje, Móricz Tiszacsécséje Magyarországon maradt, Mezőkaszony, Nagybereg, Vári, Tiszaújlak, Nagyszőlős Beregszászal s szintén számos kisebb faluval együtt a határon túlra került. Színmagyar volt ez az új határral kettészelt terület, erős magyar többségű mindmáig a határ túloldalára került rész is. (Apámat 1919-ben azért tartóztatták le az akkor még csak megszálló csehek, mert kijelentette: lehetetlen, hogy a békeszerződés ezt a színmagyar területet elszakítsa Magyarországtól. Nem hitte, hogy a Csehszlovákiát Romániával összekötő vasútvonal fontosabb, mint a fennen hangoztatott wilsoni pontokhoz való ragaszkodás.)

Aprófalvas táj a Tiszahát, 4-5 kilométerre esnek egymástól a faluk, egyiknek a széléről jól látni a másikat, még ha országhatár van is köztük.

Tréfás mondóka jellemzi, hogy e kis falukból kilenc, ha kitenne egy nagyobb települést: „Gecse, Csoma, Macsola, Márok, Papi, Csaroda, Asztély, Surány, Tákos – ez a kilenc egy város”. (A kilencből ma öt Magyarországon van, négy Ukrajnában: nem állhatnak már össze egy várossá.)

A névadó Tisza Tiszaújlaktól Badalóig (a magyar oldalt nézve Tiszabecstől Szatmárcsekéig) a határon, onnan kezdve magyar területen folyik, csak a túloldali Eszenynél, Csap, Záhony előtt kanyarodik fel újra a határra. Számos kisebb folyó, patak, csatorna is átszeli ezt a vidéket. Beregszászt például a Latorcát a Borzsával összekötő Vérke csatorna. A vízben való bőség áldás is, átok is. Errefelé nem szoktak kiégni a rétek, legelők, de gyakran fenyeget az árvíz, a belvíz.

1815-ben Kölcsey így írt erről a tájról: „A körny, melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt abba szakad... Egyfelől nagy erdők körítenek, másfelől nyílás esik, a láthatárainkat a máramarosi hóbércek határozzák.” 32 évvel később, *A Tisza* című versében hasonló képet rajzolt a tájról Petőfi. Említette ő is a Tiszát, a Túrt, az erdőt, a máramarosi bérceket. A „kis falucska”, amelynek a tornyát versébe foglalta, ma a határ túlsó oldalán fekszik, idegen állam polgára a korszaját telemerítő pór menyecske is.

A tiszaháti parasztember századunk eleji életét, nehéz sorsával való birkózását, a csapásokat szinte evangéliumi megnyugvással, derűvel viselő rokon-szenves egyéniségét Móricz Zsigmond ábrázolta talán legszebb művében, a *Boldog emberben*. Számos magyar táj, többféle magyar típus jelenik meg a műveiben, de legtöbb szeretettel erről a tájról, az itt élő emberekről írt.

Gazdag ennek a vidéknek a népművészete. Gyönyörű fatornyos templomokat láthatunk több faluban, az egyik legszebbet Csetfalván, Milotával szemben a Tisza ukrajnai oldalán. (Anyám ott született, onnan kerültek öt vagy hat éves korában Izsnyétére.) A piros meg kék mintájú beregi szöttesek azért is igen kedvesek nekem, mert anyám kézimunkáiként ismertem meg őket.

Balladák, mondák termőföldje is ez a vidék. Gyerekként hallottakat elevenített föl bennem s gyarapított számomra eddig ismeretlenekkel Vári Fábán László ballada- és Keresztyén Balázs mondagyűjteménye.

Kanyarodjunk még vissza Beregszászba! Ott is voltam néhányszor a közelmúlt években. Amit változatlanul találtam, az a töretlen baráti szeretet, amely jár a rég elszakadtaknak is – meg mindazoknak, akik jó szívvel látogatnak oda. 1900 nyarán Kazinczy rabként utazott át Beregszászon: társaival, köztük francia foglyokkal együtt Munkácsra kísérték. A beregszásziak elhal-

mozták őket étellel, itallal, szeretettel. Egy szegény ember két forintot nyomott Kazinczy markába, restelkedve, hogy csak ennyit tud adni. „Szegény nemzet, de gyönyörű nemzet!” – kiáltott fel az egyik francia.

A város ma elhanyagolt, házairól, lakóiról lerí a szegénység. De népszavazással elérték, hogy újra Beregszásznak hívják. Az utcák közül egyre több viseli a magyar történelem, irodalom, művelődés kiválóságainak a nevét. Magyar gimnázium, tanárképző, színház működik a városban. Szobrot állítottak Petőfinek, Illyés Gyulának.

Szegény város, de gyönyörű város!

